

Tahrân 1391 hş.). **3. Terceme u Şerh-i Şahîfe-i Seccâdiyye.** Dördüncü imam Ali Zeynelâbidîn'e nisbet edilen meşhur dua mecmuasının Farsça tercüme ve şerhidir (nşr. Ekber Sekâfiyân, Tahrân 1391 hş.). **4. Risâle der Hey'et u Teşrih** (nşr. Yûsuf Bîk Bâbâpûr, Tahrân 1393 hş.). **5. Le'âyifü'l-hisâb: Risâle'î der Bâre-i Sergermîhâ-yi Riyâzî** (nşr. Muhammed Bâkîrî, Tahrân 1389 hş.). **6. Hayrû'r-ricâl.** İbn Bâbeveyh el-Kummî'nin İmâmiyye'nin dört temel hadis kitabından biri olan *Men lâ yahduruhü'l-fakîh* adlı eserinin râvileri hakkında 1075 (1664-65) yılında kaleme alınan önemli bir eser olup anılan kitabın bablarına göre düzenlenmiş, sonuna da râvilerin alfabetik fihristi eklenmiştir (yazmaları için bk. Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, VII, 283). **7. Semerâtü'l-fu'âd.** İbadetler ve diğer amellerin bâtinî mâna ve hakikatleri, dinî ahkâmın sırları üzerine bir eserdir; bir mukaddime, iki bölüm (mâide) ve İsnâaşiyye'nin fırka-i nâciye olduğu na dair bir hâtime şeklinde düzenlenmiştir. 1075'te (1664-65) müellifin sağlığında Mîr Yûsuf tarafından istinsah edilen nüshası Meşhed Âsîtan-ı Kuds-i Razavî Kütüphanesi'ndedir (nr. 3594; diğer nüshaları: nr. 3523, 3524; Âyetullah Mar'âşî Ktp., nr. 9699). **8. Fânûsü'l-hayâl fî irâdeti 'âlemi'l-mişâl** (*Fânûs-ı Hayâl fî tahkîki vücûdi 'âlemi'l-mişâl; er-Risâletü'l-mişâliyye*). 1077 Şevvali başında (Mart 1667 sonu) Farsça-Arapça mülemma olarak kaleme alınan eser ruhanî âlem (berzah âlemi), nefis ve çeşitli merhaleleri, bedeninin ruhtan ayrılmasından sonraki durumu hakkında mâlûmatı içerir. Bilinen tek nüshası Tahrân Melik Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 1615). **9. el-Haţarâtü'l-ķalbiyye.** İşkeverî, *Maĥbûbü'l-ķulûb*'da (I, 220) bu konuda bir risâle yazdığını kaydeder. Bir yazma mecmuada *Fânûsü'l-hayâl, Semerâtü'l-fu'âd*, Mevlânâ Celâled-dîn-i Rûmî'nin bir beytine yazdığı şerh ve *A'mâlü'l-ķalb* adlı bir risâlenin yer aldığı, bu sonuncusunun *el-Haţarât* olabileceği belirtilir (*Maĥbûbü'l-ķulûb*, neşredenin girişi, I, 34, 35; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, XVI, 100). Müellifin ayrıca kelâma dair *Gevger-i Murâd* adlı Farsça ve *Şevâriķu'l-ilhâm* adlı Arapça eserleri olduğu kaydedilir (*Terceme u Şerh-i Şahîfe-i Seccâdiyye*, neşredenin girişi, s. 32).

BİBLİYOGRAFYA :

İşkeverî, *Maĥbûbü'l-ķulûb* (nşr. İbrâhim ed-Dîbâcî – Hâmid Sıdkî), Tahrân 1378 hş./1999, neşredenin girişi, I, 23-85, metin: I, 99-100, 188, 220; a.mlf., *Terceme u Şerh-i Şahîfe-i Seccâdiyye* (nşr. Ekber Sekâfiyân), Tahrân 1391 hş., neşredenin girişi, s. 31-34; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr.

Ahmed el-Hüseynî), Necef-Bağdad 1385/1965, II, 285; Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâzû'l-ulemâ' ve ĥiyâzû'l-fużalâ'* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, V, 124; Storey, *Persian Literature*, II, 92; H. Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, Paris 1964, s. 8, 10, 181; a.mlf., *En Islam iranien: Aspects spirituels et philosophiques*, Paris 1971-72, I, 215; II, 31, 360; IV, 27-28, 32, 46, 49-50; M. Ali Müderris, *Reyhânetü'l-edeb*, Tebriz 1347 hş., IV, 475-476; *A'yânü's-Şî'a*, III, 615; IX, 431; Abbas el-Kummî, *el-Künâ ve'l-elķab*, Beyrut 1403/1983, III, 70; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ teşâñifi's-Şî'a*, Beyrut 1403-1406/1983-86, V, 15-16; VII, 282-283; VIII, 94; XV, 206; XVI, 100; XVII, 173; XX, 141-142; XXVI, 191, 220; a.mlf., *Ĥabakâtü a'lâmi's-Şî'a: el-Kevâķibü'l-munteşire fî'l-ķarnî's-şâni ba'de'l-aşere* (nşr. Ali Naki Münzevî), Tahrân 1372 hş., s. 697-700; İbrâhim ed-Dîbâcî, *İbn Sinâ be Riyâyet-i İşkeveri u Erdekânî*, Tahrân 1364 hş., s. 15-24, 26-27; a.mlf. – Hâmid Sıdkî, "Der Âstâne-i Tahkîķ u Neşr: Maĥbûbü'l-ķulûb-i Ĥuţbüddîn-i İşkeveri", *Âyine-i Mirâs*, I/3-4, Tahrân 1377-78 hş., s. 80-83; Seyyid Hasan Sâdât Nâsîrî, *Hezâr Sâl-i Tefsîr-i Fârsî*, Tahrân 1369 hş., s. 751-785; Akîkî Bahşâyîşî, *Ĥabakât-i Mufessîrân-i Şî'a*, Kum 1371 hş., III, 218-223; Mîrza M. Hasan ez-Zenûzî, *Riyâzû'l-cenne* (nşr. Ali Refîî), Kum 1378 hş., II, 154-155; Seyyed Hossein Nasr, *Islamic Philosophy from its Origin to the Present*, New York 2006, s. 139, 219-220; Emîr Tevhîdî, "Reviş-i Tefsîrî-yi Şerîf Lâĥicî der Behregîrî ez İĥtilâf-i Ĥurâ'ât", *Pejûheş-i Dînî*, sy. 19, Tahrân 1388 hş., s. 69-88; Ali Evcebî, "Maĥbûbü'l-ķulûb: Câmîferîñ Târîķ-i Felsefe", *Ĥitâb-i Mâh-i Felsefe*, sy. 76, Tahrân 1392 hş., s. 50-52; Dihhudâ, *Luġatname* (Muîn), II, 2663; Hasan Yûsufî İşkeverî, "İşkever", *DMBİ*, IX, 77-80; "İşkeverî", *DMT*, II, 253; Sajjad H. Rizvî, "Askhivari, Qutb al-Din", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2011, fas. 1, s. 39-41.

AHMET ÖZEL

İTFAİYE (اطفائية)

Arapça'da *itfâ'* "söndürme, yangını bastırma" anlamına gelir. İtfâiyye ise yangın söndürmeye mahsus ekip ve teçhizatın

tamamı için kullanılan bir terim olup Osmanlı Devleti'nde yangın söndürme hizmetleri bu ad altında XIX. yüzyıldan itibaren teşkilâtlandırılmıştır. Yangınlarla mücadele amacıyla düzenli ilk teşkilâtın Romalılar tarafından kurulduğu bilinmektedir. Daha sonra çeşitli devletlerde yangın söndürme işi için özel teşkilâtlar oluşturulmuş ve farklı yöntemler geliştirilmiştir. Osmanlılar'da örgütlü itfaiyeciliğin kuruluşu XVIII. yüzyıla kadar uzanır. Sadrazam Nevşehirli İbrâhim Paşa, tulumbanın mücidi Gerçek Dâvud'u 1720'de Tulumbacı Ocağı'nı kurmakla görevlendirdi, kurulan maaşlı birliğe de tulumbacı denildi. Patrona Halil İsyanı'nın ardından I. Mahmud zamanında, Topkapı Sarayı'nda çıkacak yangınlara müdahale için Yalı Köşkü civarında bostancibaşına bağlı özel bir tulumbacı birimi teşkil edildi. XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren topçu, top arabacı ve cebeci ocaklarıyla tersane gibi kurumlar kendi tulumbacı birliklerini oluşturdular. Su sıkıntısını gidermek amacıyla 1794-1795'te Beyazıt, Süleymaniye, Osmanîye, Lâleli ve Vâlide camileri avlularına havuz yaptırıldığı gibi özellikle sahilde çıkan yangınlara zamanında müdahale edebilme düşüncesiyle deniz taşıtları da ayrıldı. "Ateş kayığı" denilen araçlarla hem tulumbaların hem necar ve dülger gibi görevlilerin sevkıyatı yapılmaya başlandı (bk. TULUMBACI).

Vak'a-i Hayriyye ile tulumbacıların lağvından sonra II. Mahmud, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye bünyesinde örgütlü yeniden canlandırdı. Ancak geçmişi hatırlatmaması için bunlara "yangıncı" adı verildi. 1846'da zaptiye ve 1855'te şehremanetinin kurulmasıyla başlayan yeniden

İstanbul İtfaiyesi'nin Beyoğlu grubunu yangın söndürmeye giderken gösteren eski bir fotoğraf (İstanbul Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Müzesi, Envanter nr. 781)

Istanbul İtfaiyesi'ni yönetmek üzere 1874 yılında Macaristan'dan getirilen Kont Ödön Seçenyi Paşa

yapılanma sürecinde kamu binalarıyla bazı önemli tesislere tulumba konuldu veya mevcutların sayısı arttırıldı. Fakat söndürme konusunda istenen başarı elde edilemedi. Nihayet 1870 tarihli Beyoğlu yangını itfaiye sorununu iyice ortaya çıkarınca hükümet Macaristan'dan itfaiye uzmanı getirtti. 1874'ten 1922 yılındaki ölümüne kadar İstanbul itfaiyesini yöneten Kont Ödön Seçenyi (Széchenyi) Paşa itfaiyeyi askerî esaslara göre düzenledi. İki İstanbul Suriçi, biri Beyoğlu, diğeri Üsküdar'da olmak üzere dört itfaiye taburu kuruldu. Nişantaşı ve Teşvikiye karakollarında küçük çaplı itfaiye birimleri oluşturuldu. Yıldız'daki istihkâm bölüğü yangın söndürme araçlarıyla donatıldı. Almanya, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden buharlı ve arabalı tulumbarlar ithal edildi. Yangın gözetleme işinde kullanılan Galata, Beyazıt ve İcadiye kuleleri işlevsel yeniliklere kavuşturuldu. Sahilde çıkacak yangınlara müdahale etmek için Bahriye İtfaiye Taburu teşkil edildi. Masraflarını II. Abdülhamid'in özel bütçesinden karşıladığı, teçhizatı Avrupa'dan getirtilen deniz itfaiyesi XX. yüzyılın başında beş bölük halinde örgütlenmiş durumdaydı.

II. Meşrutiyet'ten sonra itfaiyecilerden yaşlı olanların emekliye ayrılması, diğerlerinin de savaşmak için cepheye gitmesiyle boşalan kadrolara yeni eleman alınamaması yüzünden itfaiye hizmetleri önemli ölçüde aksadı. Çırağan Sarayı ve Bâbiâli binalarının ardarda yanması üzerine resmî dairelerde koruyucu tedbirler arttırıldı. Odacı ve hademeler eğitildi. Daireler arasında telefon şebekesi kuruldu. Giderek artan siyasal ve ekonomik krizler dolayısıyla istenilen hedeflere ulaşılama- makla birlikte motorlu tulumba, tulumba taşıyan otomobil ve ambulans gibi çağdaş vasıtalar teşkilâta kazandırıldı.

Modernleşme sürecinde taşra yerleşmeleri de birçok yeniliğe kavuşmuştu. İstanbul'dan sonra yangınların en fazla görüldüğü Selânik, İzmir, Bursa gibi şehirlerde XIX. yüzyılın başlarında yangın söndürme işi geleneksel yöntemlerle ve esnaf, memur, ahalinin katılımıyla gerçekleştirilmekteydi. Tanzimat'tan sonra hükümet taşra idarelerine itfaiye hizmetleri götürdü. Meselâ 1850 yılında Trabzon'da iki yangın tulumbasıyla bunlardan sorumlu maaşlı müdür ve personeli bulunuyordu. Yine Trabzon'da 1876'da belediyeye bağlı tulumbacıbaşı Mehmed Efendi'nin emrinde on üç tulumbacı görev yapmaktaydı. Adana'da itfaiye örgütü 1870'lerde, Ankara'da 1882'de kuruldu. Bununla birlikte gelişmiş şehirlerde yangına karşı daha gerçekçi ve çağdaş tedbirler alınmaktaydı. Selânik'te 1889'da dükkânların yüzde doksanı yangına karşı sigortalanmıştı. İzmir Belediyesi'nin itfaiye teşkilâtı oluşturma konusundaki malî imkânsızlığı yabancı yatırımcıları harekete geçirdi, Royal ve Sen adlı iki sigorta şirketi 1897'de kendi itfaiyelerini kurdu. Bandırma'da daha 1857'de demirci, çivici, bakırcı ve çilingir gibi ateşe dayalı üretim yapan imalâthaneler için şehir dışında bir site yapıldı ve bunların şehir merkezindeki faaliyetleri yasaklandı. Nihayet 1890'da bütün imparatorluğu kapsayan Men'-i Harîk Tedâbirini Hâvi Nizamnâme yayımlandı. Sekiz maddelik nizamnâme ile İstanbul ve taşra belediyelerinin itfaiye tertibatının tamamlanması, personel açığının giderilmesi, belediyelerin soba boruları ve baca temizliğini denetlemesi istenmekteydi. Yangınla mücadelede koruyucu tedbirleri sistemleştiren nizamnâmede göze çarpan en önemli özellik cezalandırma yöntemiyle caydırıcılık faktörünün de devreye sokulmuş olmasıydı. Ağustos 1894'teki Uşak yangınının ağır sonuçları üzerine kazalarda itfaiye şubeleri oluşturulması, köylere tulumba, balta ve kanca dağıtılması, büyük şehirlerde yangın kuleleri inşa edilmesi kararlaştırıldı. Özellikle Meşrutiyet'ten sonra taşraya yüklü miktarda itfaiye aleti gönderildi.

XX. yüzyılda itfaiyenin askeriyeden ayrılarak şehremanetine bağlanması yönündeki görüşler yoğunluk kazandı. Cemil Paşa (Topuzlu) ikinci şehremanliği sırasında 1918 harikzedeleri için toplanan, İtilâf devletlerinin el koyduğu 250.000 lira yardım parasının 50.000 lirasını İngiliz Generali Fuller'in aracılığıyla alarak sadece itfaiyenin ıslahına sarfedilmesi için Osmanlı Bankası'na yatırdı. Ankara hükümeti bu parayı 1923'te İstanbul vali ve

şehremanlığına tayin edilen Haydar Bey'in kullanımına verdi. Motorlu tulumbarlar ve başka araçlar satın alındı. 25 Eylül 1923 tarihinde itfaiye şehremanetine bağlandı, başına Vedî Bey getirildi. 1936'da biri İstinye'deki deniz müfrezesi olmak üzere İstanbul'da on müfreme görev yapmaktaydı. Bu tarihte itfaiye on bir kılavuz tulumbası, yirmi dört motopomp, on iki motopomp çekme kamyoneti, üç merdivenli otomobil, bir motorbot, altı pompa, iki nakliye kamyoneti, beş tahrip kamyoneti ve bir üç tekerlekli kamyonete sahipti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti 1922 yılında Ankara'da bir itfaiye bölüğü kurdu. 1930 tarihli ve 1580 sayılı kanunla her belediyenin itfaiye teşkilâtı oluşturmaya kararlaştırıldı. 1937'de İstanbul Saraçhane'de İtfaiye Okulu açıldı. Türkiye'nin her tarafından gelen itfaiye personeli, dokuz ay süresince söndürme ve kurtarmaya yönelik teknik bilgilerin yanında genel kültür konusunda eğitildi. Cumhuriyet devrinde yeniden kurulan, Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı deniz itfaiyesi 1939'da İstanbul Belediyesi'ne devredildi. Yerli malını teşvik kapsamında bazı itfaiye gereçlerinin ülke içinde üretilmesi kararlaştırıldı. 1958 tarihli Sivil Müdafaa Kanunu ile doğal âfetlere karşı halkın can ve mal kaybının korunması sorumluluğu da itfaiyeye yüklendi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, C.BEL, nr. 3319, 4318, 7395; BA, DH.MTV, nr. 31/9; BA, İrade-Dahiliye, nr. 76117; BA, İrade-Hususiye, nr. 1312 RA/71; BA, Nizâmât Defterleri, nr. 4, s. 279-280; BA, Y.MTV, nr. 220/47; BA, Y.PRK.TKM, nr. 8/13; *Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon*, Trabzon 1294, nr. 9, s. 48; *İtfaiye: 1868-1936*, İstanbul 1936; Gönül Taşman, *1719/1720-1839 Yılları Arasında İstanbul İtfaiye Teşkilâtı* (mezuniyet tezi, 1963), İÜ Ed.Fak. Tarih bölümü; Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Tulumbacıları: Yangın Var*, İstanbul 1981; İhsan, "İstanbul İtfaiyesi", *İstanbul Belediye Mecmuası*, sy. 87/15, İstanbul 1931, s. 82-87; Murat Baskıcı,

İtfaiye teşkilâtının askerî esaslara göre düzenlendiği döneme ait (1874-1923) arabalı tulumba (İstanbul Büyükşehir Belediyesi İtfaiye Müzesi, Envanter nr. 336)

"Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul'un Eski ve Yeni İtfaiye Teşkilatları ve Bir Yabancı'nın Gözlemleri", *Mülkiye*, XXVI/233 (2002), s. 175-189; Erkan Tural, "Türkiye, Hollanda, İngiltere ve Amerika'da Modern İtfaiye Teşkilatının Kuruluşu ve Harik (Yangın) Nizamnameleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, XIII/1, Ankara 2004, s. 67-91; Kemalettin Kuzucu, "Széchenyi Paşa ve Osmanlı İtfaiyesinin Modernleştirilmesi (1874-1922)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 14, İstanbul 2006, s. 31-52; "İtfaiye", *TA*, XX, 445.

KEMALETTİN KUZUCU

İTTİBÂ (الاتباع)

Bir müctehidin görüşüne göre
amel etme;
cemaatle namazda
imama uyma anlamında terim.

Sözlükte "ardınca gitmek, uymak, itaat etmek" anlamındaki **teba'** kökünden türeyen **ittibâ'** aynı mânâyı taşır (*Lisânü'l-'Arab*, "tb'a" md.; *Kâmus Tercümesi*, III, 196-197). Arapça'da **iktidâ**, **iktifâ**, **imtisâl**, **i'timâm**, **i'timâr**, **itâat** kelimeleri de "uymak, tâbi olmak" anlamında kullanılır. Kur'an ve Sünnet'te sözlük anlamı çerçevesinde sıkça kullanılan **ittibâ** fıkıh usulünde ictihad-taklit terimleriyle bağlantılı olarak kavram haline gelmiş, fûrû-i fıkıhta ise "cemaatle namaz kılarken cemaatin imama uyması ve onun yaptığı fiillerin aynısını yapması" anlamıyla terimleşmiştir.

Kur'an'da **ittibâ** kelimesi iki âyette geçer (el-Bakara 2/178; en-Nisâ 4/157), aynı kökten fiil kalıbında da 135 âyette zikredilir (M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "tb'a" md.). Bu âyetlerde kimlerin inanç ve amel ile ilgili sözlerinin dinlenip peşlerinden gidileceği, kimlerin sözlerinin dinlenmeyeceği hususunda ayrıntılı bilgilere yer verilmiş ve bu âyetlerin çoğunda Allah ve resulüne **ittibâ** etmenin gereği üzerinde durulmuştur. Şöyle ki: Allah'ın rızasına (Âl-i İmrân 3/162, 174; el-Mâide 5/16), Allah'ın yoluna (el-Mü'min 40/7), Allah'ın hidâyetine (el-Bakara 2/38; Tâhâ 20/123), Allah'tan indirilene / vahye (el-En'âm 6/50; el-A'râf 7/203), Kur'an'a (el-Bakara 2/170), âyetlere (Tâhâ 20/134), şeriata (el-Câsiye 45/18), hakka (Muhammed 47/3), zikre (Yâsîn 36/11), nura (el-A'râf 7/157), dine (Âl-i İmrân 3/ 73), sırât-ı müstakîme / İslâm'a (el-En'âm 6/153) ve Hz. Peygamber'e (el-Bakara 2/ 143) **ittibâ** emredilmiş ve övülmüştür. Buna karşılık şeytana (el-Bakara 2/168) kâfirlerin, Ehl-i kitabın, âyetleri yalanlayanların ve bilmeyenlerin hevâ ve

heveslerine (el-En'âm 6/56, 150; er-Ra'd 13/37; el-Câsiye 45/18), insanın kendi hevâsına, şehvetlerine (en-Nisâ 4/27), bâtıla, Yahudilik ve Hıristiyanlığa (el-Bakara 2/120), Allah'ı kızdıran şeylere (Muhammed 47/28), zalimlerin emirlerine (Hûd 11/59), bozguncuların yoluna (el-A'râf 7/142), zanna (Yûnus 10/66) ve müminlerin yolundan başka yollara (en-Nisâ 4/115) uyulması nehyedilmiş ve yerilmiştir.

Hadislerde hem **ittibâ** kelimesi hem aynı kökten fiil ve isimler yer alır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "tb'a" md.). Hz. Peygamber bir hadisinde müslümanların Kur'an ve Sünnet'e tâbi oldukları sürece doğru yoldan sapmayacaklarını haber vermiştir (*Muvaḫḫa*², "Kader", 3). Resûl-i Ekrem, yabancı ülkelerin hükümdarlarına gönderdiği İslâm'a davet mektuplarının başlangıcında veya sonunda, "Selâm (kurtuluş) yalnız hidâyete tâbi olanlarındır" ibaresine yer vermiş, muhataplarından Allah'a iman etmelerini ve kendisine tâbi olmalarını istemiştir (Hamîdullah, II, 297, 315, 329, 332, 334). Allah ve resûlünün emirleri olarak ülü'l-emrin ve âlimlerin emirlerine **ittibâ** edilmesi üzerinde önemle durulurken (Müslim, "İmâre", 8) Allah'a isyan ve günah olarak belirlenmiş hususlarda **ittibâ** etmenin câiz olmadığı ifade edilmiştir (Buhârî, "Aḥkâm", 4; Müslim, "İmâre", 38-39). Bir hadiste, "Kim güzel bir âdet başlatırsa kendisine hem o âdetin hem de ona tâbi olup onunla amel eden kimselerin sevabı kadar sevap yazılır. Yine kötü bir âdet başlatan kimseye hem o amelin hem de kendisine tâbi olup onunla amel eden kimselerin günahı kadar günah yüklenir" buyrulmuştur (*Müsned*, IV, 361; bk. Müslim, "İlim", 15; Tirmizî, "İlim", 15).

Müctehidin İctihad ve Fetvasına İttibâ. Fıkıh usulü terimi olarak **ittibâ** "bir kimsenin başka bir kimsenin (müctehidin) dayandığı delili de bilerek görüşünü kabul edip onunla amel etmesi" şeklinde tanımlanmıştır. Delilini bildiği müctehidin ictihadıyla amel eden kişiye **tâbi / müttebi**, tâbi olunan kişiye de **metbû / mütteba'** denir. İttibânın mukabili, "bir kimsenin başka bir kimsenin (müctehidin) dayandığı delili bilmeden görüşünü kabul edip onunla amel etmesi" diye tanımlanan **takliddir**. Bu kişiye de **mukallid** denilir. Kişi taklitte müctehidin ictihad sonucunda ulaştığı hükmü, **ittibâda** ise o hükmün dayandığı delili kabul etmektedir. Bu bakımdan **ittibâ** ictihadla taklit arasında orta bir mertebedir. Ancak fakihlerin büyük çoğunluğu, bir kimsenin, delilini ikna edici bulduğu

müctehidin görüşünün kabul etmesinin de **ittibâ** değil taklit olduğu görüşündedir. Tartışma, bir müctehidin diğer bir müctehidi taklit etmesinin câiz olup olmadığı yönündeki usul mülâhazalarıyla ilgilidir (bk. **İCTİHAD; TAKLİD**).

Cemaatle Kılınan Namazda İmama İttibâ. Cemaatle kılınan namazda kendisine uyulan kişiye **imam**, imama uymaya **iktidâ** ve **ittibâ**, imama uyan kişiye de **muktedî**, **müttebi** ve **me'mûm** gibi adlar verilir. Cemaatle kılınan namazda cemaatin imama hangi hususlarda **ittibâ** edeceği ve bunun hükmü fıkıh mezhepleri arasında ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Fıkıh âlimleri Hz. Peygamber'in, "İmam ancak kendisine uyulmak için imam yapılmıştır, öyleyse o tekbir aldığı zaman siz de tekbir alın, o rükû yaptığında siz de rükû yapın, o başını kaldırdığında siz de başınızı kaldırın, o, 'Semiallâhü' dediği zaman siz, 'Rabbenâ leke'l-hamd' deyin, o secde ettiğinde siz de secdeye gidin" hadisini (Müslim, "Şalât", 77) vb. hadisleri delil göstererek cemaatle kılınan namazda muktedînin namazın farz, vâcip ve sünnetlerini yerine getirmede imama uyması gerektiğini ifade ederler (bk. **CEMAAT; İKTİDÂ**). Cemaatin kıyam, rükû, sücûd gibi fiilî rükünlerde ve kavî rükün olan iftitah tekbirinde imama **ittibâ** ederek bu rükünleri yerine getirmesinin farz / vâcip olduğu konusunda fıkıh âlimleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı bulunmazken kavî rükün olan kıraatte imama uyulup uyulmayacağı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hanefî fakihleri, "Bir kişiye imam olan kimsenin kıraati o kişinin kıraatidir" meâlindeki hadisi (İbn Mâce, "İkâme", 13) delil göstererek Fâtiha ve sûrenin açıktan (cehrî) ve gizlice (hafî) okunduğu namazlarda kıraati sadece imamın yapacağını, imamın okumasının cemaatin okuması yerine geçeceğini, cemaatin susarak imamın kıraatini dinlemesi gerektiğini söylemişlerdir. Ancak İmam Muhammed okumanın gizli yapıldığı namazlarda cemaatin de kıraatte bulunmasını câiz görmüş, İmam Mâlik bunu güzel bir davranış olarak nitelendirmiştir. Ahmed b. Hanbelî gizlice okunan namazlarda cemaatin de gizlice kıraatte bulunmasının, ayrıca kıraatin açıktan olduğu namazlarda imamı işitemeyen cemaatin de bunu yapmasının vâcip olduğu fikrindedir. İmam Şâfiî gizlice okunan namazlarda cemaatin hem Fâtiha'yı hem sûreyi okuması, açıktan okunan namazlarda ise sadece Fâtiha'yı gizlice okuması gerektiğini ifade etmiştir.